

Abstract. *In modern conditions relevant problem for farms is to increase crop productivity, providing increased profitability management. In the article the econometric model assessing the impact of the major factors in the gross output of crop production per unit of land area. The proposals to optimize production by taking into account the quality parameters of natural resources in economic activity, its intensification and concentration, increased investment in plant, consolidation of companies. Implementation of these measures will increase the efficiency of the current decision-making and strategic planning.*

Keywords: *gross output, modeling, factors, productivity, crop production, assimilation playback capabilities*

УДК 631.115.13:711.437

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В КОНТЕКСТІ ПЕРШОЧЕРГОВИХ НАПРЯМІВ ПІДТРИМКИ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

О. П. ГОГУЛЯ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
e-mail: ogoqulya@ukr.net

І. П. КУДІНОВА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного консалтингу та сервісу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: ikudinova@ukr.net

Анотація. *Розкрито роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх пріоритетність у становленні інфраструктури аграрного ринку як носія соціальної місії щодо забезпечення розвитку сільських територій. Обґрунтовано доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Виділено причини, що на сучасному етапі стримують процес розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проаналізовано динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та визначено стратегічну мету їх розвитку. Надано рекомендації щодо напрямів розвитку сільськогосподарських кооперативів.*

Ключові слова: *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, дорадча служба, продукція сільського господарства, сільські території*

Актуальність. *Нинішня глибока криза, що містить соціальну, економічну, екологічну, управлінську складові та зумовила деградацію агропро-*

довольчого сектору економіки України, перетворення його в соціально-економічну і виробничо-господарську руїну, потребує системного підходу до здійснення сукупності заходів на всіх рівнях управління, орієнтованих на досягнення чітко окреслених кінцевих результатів.

Оптимістичні заяви уряду про збільшення виробництва продукції зернових та олійних культур, нарощування обсягів їх експорту не переконують в успіхах сільського господарства у найближчій перспективі, враховуючи, по-перше, пріоритет холдингових форм господарювання замість апробованого століттями фермерсько-кооперативного шляху розвитку; по-друге, майбутнє скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення без відповідної інституційної та організаційної підготовки, прийняття відповідних законів; по-третє, представлений урядом проект адміністративно-територіальної реформи на селі.

Мета дослідження – подолання проблем, що мають місце в діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, розширення економічних можливостей для малих та середніх господарств через розвиток кооперації за підтримки впливових державних інститутів, виокремлення пріоритетності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у становленні інфраструктури аграрного ринку як носія соціальної місії щодо забезпечення розвитку сільських територій.

Нині розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів стримують: необґрунтоване оподаткування членів обслуговуючого кооперативу (селянських і фермерських господарств), а також наданих ним послуг; втрата довіри селян до держави, яка є ініціатором кооперативного руху і вже не раз обіцяла селянам значні переваги кооперації, яка обернулася для них втратою землі, свободи, погіршенням їхнього життя; відсутність коштів для створення обслуговуючих кооперативів та низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, ставлення місцевої адміністрації до створення обслуговуючих кооперативів; нерозвиненість кредитної кооперації; відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації; монополізація; брак кадрового забезпечення на селі, яке потрібне для організації обслуговуючих кооперативів; низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері в системі вищої освіти; відсутність розвинутого дорадництва [1, с. 26–32].

Усе вищезазначене зумовлює доцільність проведення досліджень з метою розробки рекомендацій теоретико-методичного та практичного характеру, спрямованих на: проведення послідовної політики підтримки формування матеріально-технічної бази кооперативів (можливість доступу до додаткових, можливо дешевших матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів); побудову сучасних ланцюгів

постачання у виробництві, зберіганні, сортуванні та дистрибуції сільськогосподарської продукції; розробку ефективної моделі кооперації виробників, продавців, гуртових ринків та роздрібних мереж; проведення безперервного моніторингу мікро- та макроекономічних ефектів побудови системи гуртових ринків сільськогосподарської продукції; поліпшення безпеки та якості продукції, стандартизації та уніфікації сільськогосподарської продукції, збільшення ВВП та доданої вартості; організацію системи поінформованості сільського населення; підготовку в навчальних закладах фахівців кооперативного руху, зокрема менеджерів-професіоналів; організацію дорадчих служб серед потенційних груп, які можуть створити обслуговуючі кооперативи.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною основою дослідження обрано системний підхід до вивчення процесів та явищ, за допомогою якого виявлені проблеми розглядаються з позицій цілісності та нерозривності об'єкта й середовища його існування, цілей і методів управління, засобів та інструментів моніторингу. Системний підхід дає можливість ідентифікувати проблемні аспекти кооперативного руху в агропромисловому комплексі України та пропонувати можливості вирішення наукової проблеми забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Проблеми розвитку кооперації досліджуються протягом тривалого часу. Їх вирішенню присвятили свої праці відомі вчені: Р. Оуен, Ф. Райффайзен, С. Подолинський, П. Кропоткін, М. Туган-Барановський, О. Анциферов, І. Ємельянов, О. Чаянов та ін. Розробку основних принципів і узагальнення досвіду сільськогосподарської кооперації в минулому зробили відомі українські дослідники та практики кооперації, серед яких С. Бородаєвський, І. Витанович, М. Левитський, Б. Мартос, Є. Храпливий та ін. Нині науковий інтерес питанням розвитку сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки приділяють вітчизняні економісти-аграрники, серед яких В. Гончаренко, Ф. Горбонос, Ю. Губеня, В. Зіновчук, П. Канінський, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Онищенко, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, І. Червен, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. [2].

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань розвитку сільськогосподарської кооперації, значна частина проблем, пов'язаних із формуванням механізму функціонування вітчизняних обслуговуючих кооперативів потребує подальшого дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним із перспективних напрямів роботи аграрного сектору в руслі реалізації його величезного потенціалу – стимулювання нарощення обсягів сільськогосподарського виробництва, розширення асортименту продукції як сільськогосподарської, так і переробних галузей, підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Нинішня аграрна структура господарювання, за якої збільшується концентрація земель агрохолдингів, які спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп,

а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні селянські господарства й фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових робочих місць, зниження цін на продукти харчування. Тому, визначальним аспектом сучасної аграрної політики має стати селяниноцентриська спрямованість, що означає її реальну підпорядкованість інтересам сільських жителів (сільської громади). Це уможливить відродження сільського сектору, виведення його на стратегічно новий рівень суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-побутового розвитку.

Особисті селянські, фермерські господарства та інші фізичні особи – сільськогосподарські товаровиробники в нинішніх умовах загострення конкуренції на аграрному ринку постали перед проблемами, пов'язаними не лише з виробничими процесами, а й з проблемою реалізації надлишків сільськогосподарської продукції. Підвищення цін на енергоресурси, сільськогосподарську техніку, добрива та корми, низький рівень закупівельних цін, відсутність стабільних і надійних каналів збуту сільськогосподарської продукції робить її виробництво збитковим. Недостатній рівень розвитку кооперативного сегмента аграрних ринків призводить до скорочення кількості осіб, самозайнятих в особистих селянських господарствах, відпливу працездатного населення із сільської місцевості, руйнування її соціальних об'єктів та інфраструктури.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК) уперше виникли наприкінці ХХ ст. Спочатку вони допомагали селянам збувати їхню продукцію, зменшувати витрати, нині – займаються переробкою сільськогосподарської продукції, забезпечують сільськогосподарських виробників засобами виробництва, надають виробничі технології, транспортні, ремонтні, будівельні, маркетингові та інші послуги [3, с. 212–215].

Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні залишаються достатньо актуальними, адже питома вага продукції сільського господарства, яка реалізується через кооперативи, становить усього 1%, тоді як у більшості країн світу – 50–80%.

Більше того, згідно з даними Державного комітету статистики України, прямі продажі сільськогосподарських підприємств та реалізація продукції посередникам є основними каналами збуту виробниками сільгосппродукції, 60% приватних фермерів та реформованих господарств продають свою продукцію саме в такий спосіб. Проте, посередники контролюють більшість експортних товарних потоків, оптовий та роздрібний торгівельний товарообіг, завдяки чому найбільша частина прибутку зосереджується у посередницьких структурах [4, с. 165–185].

Переробні підприємства працюють з різними категоріями постачальників сировини, а до основних категорій постачальників сировини належать, насамперед, сільгоспвиробники (сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті селянські господарства). У цілому по вибірці 60 % підприємств купували сировину на сільгосппідприємствах, 58 % – у фермерських господарств і 45 % – в особистих селянських господарств

[5]. Даний факт свідчить про існуючу проблему щодо формування цивілізованих прозорих каналів просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача на взаємовигідних умовах.

В Україні для успішної діяльності сільськогосподарських кооперативів сформовано достатнє нормативно-правове поле: Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»; Господарський кодекс України; Накази Міністерства аграрної політики «Про розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів», «Про затвердження Рекомендацій щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств»; Укази Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку», «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року», «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм».

Переломний момент у розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів настав після прийняття Кабінетом Міністрів України постанови, якою передбачалося створити 10,5 тис. обслуговуючих кооперативів і було виділено 7,2 млрд грн. У 2009 р. їх кількість зросла з 400 до 655. Проте наступний уряд, Постановою Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм» від 22 червня 2011 року № 704 відтермінував попередню програму.

У 2012 р. Програма розвитку СОК на 2013–2020 роки передбачала створення щороку не менш як 700–800 кооперативів, але коштів на це держава не виділяла [6, с. 26–32].

Станом на 01.01.2012 р. було зареєстровано 774 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи. На початок 2014 р. з 1017 зареєстрованих СОК фактично працювало 668, або 1 кооператив на 30 населених пунктів (станом на 01.04.2015 р. зареєстровано – 1023 СОК, проте з них фактично діючі – 613) [7]. Таким чином, якщо опиратися лише на кількісні показники зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (див. таблицю), то, в цілому, статистичні дані свідчать про розвиток кооперативного руху в Україні.

За напрямками діяльності структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, станом на 1 січня 2015 року, така: зареєстрованих кооперативів із обробітку землі та збирання врожаю – 246, з них фактично діючих – 147; зареєстрованих молочарських кооперативів – 288, з них фактично діючих – 179; зареєстрованих м'ясних кооперативів – 30, з них фактично діючих – 16; зареєстрованих плодоовочевих кооперативів – 102, з них фактично діючих – 66; зареєстрованих зернових кооперативів – 47, з

них фактично діючі – 43 та зареєстрованих інших кооперативів – 309, з них фактично діючих – 171 [8]. Отже, реальні дані свідчать про формальність та дестабілізуючий вплив окремих законодавчих актів на процес створення кооперативних формувань, неврегульованість механізму їх життєдіяльності, недосконалість економічного та законодавчого поля, в якому нині кооперативи функціонують.

Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за 2009–2015 роки*

Регіон	Станом на 01.01.					2015 р. до 2009 р.
	2009 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	
АР Крим	40	63	66	76	76	1,9
Вінницька	71	87	84	86	93	1,3
Волинська	34	15	35	37	35	1,03
Дніпропетровська	2	32	34	31	33	16,5
Донецька	16	9	10	13	13	0,8
Житомирська	93	96	105	104	98	1,05
Закарпатська	7	13	13	13	15	2,1
Запорізька	17	12	16	22	25	1,5
Івано-Франківська	20	65	71	94	80	4
Київська	14	19	37	56	60	4,3
Кіровоградська	8	25	26	29	32	4
Луганська	1	18	21	22	22	22
Львівська	38	39	42	52	53	1,4
Миколаївська	4	9	13	16	16	4
Одеська	6	41	44	41	41	6,8
Полтавська	6	18	35	37	41	6,8
Рівненська	8	38	38	40	42	5,3
Сумська	18	39	38	41	41	2,3
Тернопільська	3	6	18	20	21	7
Харківська	3	12	15	16	16	5,3
Херсонська	13	28	32	41	42	3,2
Хмельницька	51	12	11	13	13	0,3
Черкаська	9	54	55	65	63	7
Чернівецька	6	14	14	27	28	4,7
Чернігівська	8	10	12	25	23	2,9
РАЗОМ:	496	774	885	1017	1022	2,1

*Джерело: за даними <http://minagro.gov.ua/node/15750>

У 2013 р. розроблено та доопрацьовано до обговорення проект «Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013–2020 рр.», яка передбачає два етапи: 2013–2017 та 2017–2020 роки з відповідною державною фінансовою підтримкою впродовж цих років. Якщо така підтримка буде (її розміри в програмі розписані по роках), то в результаті, кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів збільшиться до 5–6 тис., які допоможуть подолати головні

проблеми села – безробіття, безгрошів'я, бідність та сприятимуть формуванню сучасної інфраструктури сільських територій.

Висновки і перспективи. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що економічна самоорганізація сільського населення у формі кооперативів – це ключовий показник соціального капіталу громади. Економічна самоорганізація сільського населення є механізмом, що забезпечує захист її інтересів в процесі модернізації аграрного сектору економіки. Завдяки умінням самоорганізації, кооперативи, що складаються з малих і середніх сільгоспвиробників, стають головним ініціатором сталого розвитку.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні, як ключовий механізм самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та залежності від них, дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва та виробленої ним продукції. Крім того, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи покликані забезпечити:

- розвиток сільських територій (поліпшення життя сільських громад);
- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від всіх стадій руху виробленої продукції у межах маркетингового ланцюжка певного товару;
- розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників, особливо селянських та фермерських господарств, до агросервісних послуг;
- удосконалення для сільськогосподарських товаровиробників процесу реалізації продукції через більш ефективне використання каналів збуту, досягнення міцних позицій на ринку, адаптацію до ринкових умов;
- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшення соціального захисту сільського населення, підвищення рівня життя на селі.

Для розвитку сільськогосподарських кооперативів необхідно:

- проводити послідовну політику підтримки формування матеріально-технічної бази кооперативів (можливість доступу до додаткових, можливо дешевших, матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів);
- будувати сучасні ланцюги постачання у виробництві, зберіганні, сортуванні й дистрибуції фруктів, овочів, зернової продукції та коренеплодів;
- розробити ефективну модель кооперації виробників, продавців, гуртових ринків та роздрібних мереж;

- проводити безперервний моніторинг мікро- та макроекономічних ефектів побудови системи гуртових ринків сільськогосподарської продукції за напрямками: збільшення обсягів виробництва зернових, фруктів, овочів та коренеплодів; поліпшення безпеки та якості продукції; стандартизація та уніфікація сільськогосподарської продукції; збільшення ВВП та доданої вартості;
- організувати систему поінформованості сільського населення та зміцнювати інформаційну базу;
- готувати в навчальних закладах лідерів кооперативного руху, зокрема менеджерів-професіоналів;
- організувати дорадчу службу серед потенціальних груп, які можуть створити обслуговуючі кооперативи.

Список літератури

1. Кузняк Б. Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б. Я. Кузняк // Економіка України. – 2015. – № 3. – С. 26–32.
2. Ушкаренко Ю. В. http://irbis.crimea.edu/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=en&Z21ID=&I21DBN=REFER&P21DBN=REFER&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M&S21STR= Розвиток сільськогосподарської кооперації (теорія, методологія, практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.04 / Ю. В. Ушкаренко. – Житомир, 2010. – 36 с.
3. Кудінова І. П. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні // Науковий вісник НУБіП України. Вип. 200. – Ч. 1. – К., 2014. – С. 212–215.
4. Радченко О. Д. Напрями державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / О. Д. Радченко // Економічні науки. Сер. «Облік і фінанси». – 2013. – Вип. 10 (4). – С. 165–185.
5. Формування маркетингових ланцюгів руху сільськогосподарської продукції на кооперативних засадах. Презентація М. Гриценко. Режим доступу : www.swar-rural.org.ua/.../200911121251390
6. Кузняк Б. Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б. Я. Кузняк // Економіка України. – 2015. – № 3. – С. 26–32.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/15750>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>

References

1. Kuzniak, B. Ya. (2015). Problemy stanovlennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini / B. Ya. Kuzniak // Ekonomika Ukrainy, 3, 26–32.
2. Ushkarenko, Yu. V. (2010). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii (teoriia, metodolohiia, praktyka) [Tekst]: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.04 / Yu. V. Ushkarenko. – Zhytomyr, 36.
3. Kudinova, I. P. (2014). Rozvytok silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini // Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy, 200, 1. – K., 212–215.
4. Radchenko, O. D. (2013). Napriamy derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoyi obsluhovuiuchoyi kooperatsiyi / O. D. Radchenko // Ekonomichni nauky. Ser. «Oblik i finansy», 10 (4), 165–185.

5. Formuvannia marketynhovykh lantsiuhiv rukhu silskohospodarskoi produktsii na kooperatyvnykh zasadakh. Prezentatsiia M. Hrytsenko. Rezhym dostupu: www.swap-rural.org.ua/.. /200911121251390.

6. Kuzniak, B. Ya. (2015). Problemy stanovlennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini / B. Ia. Kuzniak // Ekonomika Ukrainy, 3, 26–32.

7. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://minagro.gov.ua/node/15750>.

8. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>.

РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ В КОНТЕКСТЕ ПЕРВООЧЕРЕДНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ПОДДЕРЖКИ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

**О. П. Гоголя,
И. П. Кудинова**

***Аннотация.** Раскрыта роль сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и их приоритетность в становлении инфраструктуры аграрного рынка как носителя социальной миссии по обеспечению развития сельских территорий. Обоснована целесообразность создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Выделены причины, которые на современном этапе сдерживают процесс развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Проанализирована динамика развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и определены стратегические цели их развития. Даны рекомендации по направлениям развития сельскохозяйственных кооперативов.*

***Ключевые слова:** сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, информационно-консультационная служба, продукция сельского хозяйства, сельские территории*

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES IN THE CONTEXT OF THE PRIORITY AREAS OF SUPPORT COOPERATIVE MOVEMENT IN UKRAINE

**O. P. Gogulya,
I. P. Kudinova**

***Abstract.** The role of agricultural service cooperatives and their priority in the development of agricultural market infrastructure as the bearer of social mission to ensure rural development. The expediency of agricultural service cooperatives. Highlight reason that at present hampering the development of agricultural service cooperatives. The analysis of the dynamics of agricultural service cooperatives and defined strategic goal of development. The recommendations on the directions of development of agricultural cooperatives.*

***Keywords:** agricultural service cooperatives, advisory services, agricultural products, rural areas*